

підрахунками авторів книжки, майже 500 наукових та публіцистичних праць.

Високо оцінюючи видання в цілому, слід висловити й деякі зауваження. Так, у передмові, на жаль, не зроблено ніякого огляду джерельної бази дослідження. Винесені в кінець книжки посилання названо примітками, хоча ніяких пояснень там немає. Більше того, у цих «примітках» відсутні посилання до дев'ятого розділу, хоча у самому розділі нумерація їх ведеться. Досить дискусійним є твердження авторів, що процес переходу на марксистські позиції сприяв підвищенню якості наукових досліджень (с. 231). На нашу думку, переклад назви праці М. Василенка «Литовско-Русское государство» як «Литовсько-Російська держава», а не «Литовсько-Руська» є помилковим (с. 48). У п'ятому розділі, де йдеться про діяльність М. Василенка на посаді попечителя Київської учбової округи, зазначається, що до його компетенції належали п'ять губерній — Київська, Чернігівська, Полтавська, Вінницька і Подільська (с. 115). Тим часом відомо, що Вінницької губернії не існувало, а м. Вінниця належало до Подільської губернії.

Однак ця книга про видатну людину Миколу Прокоповича Василенка знайде свого читача, сприятиме дальшим пошукам дослідників на шляху до відновлення історичної правди.

А. М. МИХНЕНКО (Донецьк)

ЛЕВ ПЛАТОНОВИЧ КАРСАВИН. БИБЛИОГРАФИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЙ / Сост. А. К. Клементьев. Предисл. Н. А. Струве.

Париж, 1994. — Institut d'études slaves. — 63 с.

Інтерес до творчості й життя видатного російського історика і філософа Л. П. Карсавіна нині зростає з кожним днем. Одночасно в кількох європейських країнах готується зібрання його праць, творчості вченого присвячуються численні статті й монографії.

Лев Платонович Карсавін (1882 — 1952 рр.) належав до яскравої плеяди наукових і культурних діячів Росії, які вийшли з її «срібного віку». Один з найблисучіших умів цивілізованого світу свого часу, він вражав сучасників, як і нас — людей кінця ХХ ст., різнобічністю своїх знань, глибиною і новаторством у розробці наукових проблем. Історик-медієвіст, філософ, культуролог, історіософ, богослов, історик церкви, при тому ще й витончений поет і есеїст, чудовий лектор і популяризатор науки — таким є неповний перелік спеціальностей і занять цієї виняткової людини.

Нині, коли твори Л. П. Карсавіна користуються в культурному й науковому світі надзвичайною популярністю, основна увага приділяється його філософським працям.

Справді, Л. П. Карсавін, за одностайною думкою російських і зарубіжних авторитетів, був одним з найбільш самобутніх і яскравих мислителів ХХ ст. Однак нам, історикам, хочеться звернути увагу читача на історичні твори вченого, що досі відомі менше, ніж його праці філософського і богословського спрямування.

За визначенням міжнародної наукової громадськості, Л. П. Карсавін належав до числа творців всеєвропейської «нової історичної науки», а його ім'я можна сміливо поставити поряд з іменами Л. Февра і М. Блока — засновників школи «Анналів». Більше того — він був їхнім попередником у створенні надзвичайно перспективного й плідного наукового напрямку — «історичної антропології», що бурхливо розвивається в останнє двадцятиріччя. З перших років своїх історичних досліджень він відійшов від пануючого в тогочасній науці методологічного принципу, що його прийнято називати позитивізмом. У пошуках істини й самої «таємниці історії»

Л. П. Карсавін звертається до людської душі, а не до виробництва чи соціальних конфліктів; для нього «соціальна діяльність» є насамперед і переважно «соціально-психічною діяльністю», а в основі історичного мислення лежить співпереживання.

Л. П. Карсавін прагнув розкрити таємницю душі середньовічної людини, зрозуміти її психологію, збагнути мотивацію вчинків людей далекого минулого, віддаючи перевагу вивченню внутрішнього світу особистостей перед традиційним дослідженням рухів народних мас. Вивчаючи, наприклад, середньовічну релігійність як феномен світогляду й духовної культури, історик зосередився на тому її змісті, який пізніше Л. Февр назве «ментальністю». Лише два російських медієвіста перших десятиліть ХХ ст., забутих у наш час, наблизилися до історичних поглядів Л. П. Карсавіна: М. П. Оттокар і П. М. Біціль. Л. П. Карсавін багато працював над дослідженням сутності самої історії як науки, присвятивши цьому такі книжки, як «Філософія історії» (Берлін, 1923), «Про особу» (Каунас, 1929) та ін.

Укладач бібліографії праць Л. П. Карсавіна, О. К. Клементьев вже давно зарекомендував себе як серйозний і вдумливий дослідник творчості цього вченого і літератора. Рецензована книжка відкривається короткою вступною статтею М. О. Струве, в якій, на нашу думку, вдало викладено відомості про життя й творчість Л. П. Карсавіна. Далі вміщена складена О. і С. Клементьевими надзвичайно докладна «Хронологія» життя й творчої діяльності вченого, що являє собою серйозне наукове дослідження. Вона не лише відбиває віхи життєвого шляху Л. П. Карсавіна, а й дає загалом повне уявлення (наскільки це можливо у творі подібного жанру) про його наукову, викладацьку, просвітницьку, літературну та іншу діяльність, участь у культурному і суспільному житті Росії та Європи. Навіть добре обізнані з біографією Л. П. Карсавіна читачі знайдуть у «Хронології» багато нового для себе. Зокрема, про литовський, досі мало відомий період життя і діяльності вченого (праці литовських дослідників з цієї тематики друкуються литовською мовою — тому, на жаль, вони залишаються недоступними для вчених інших країн). У Литві Л. П. Карсавін багато й енергійно працював на ниві науки й викладання, ставши професором новоствореного в Каунасі університету. Він у надзвичайно короткий строк вивчив литовську мову: викладав нею і навіть написав ряд творів, зокрема, свою найбільшу працю — п'ятитомну «Історію європейської культури» (Каунас, 1931 — 1937). Було б доцільно перекласти це новаторське для свого часу дослідження, що не втратило наукового значення і в наші дні, українською мовою. Мало хто знає, що, будучи висланим з радянської Росії й опинившись 1922 р. проти власної волі на Заході, Л. П. Карсавін, котрий на той час вже мав міжнародну репутацію, одержав можливість вибору між славетним Оксфордським університетом і нікому ще не відомим Каунаським — і вибрав останній! Там ближче до батьківщини — так напівжартома, напівсерйозно пояснював він свій вибір, що багатьом здавався дивним і парадоксальним.

Показчик творів Л. П. Карсавіна складено на дуже високому професійному рівні. У ньому, на наш погляд, враховано всі вимоги сучасної бібліографічної науки. Це перший повний показчик творів вченого. Про його якість і наукові достоїнства свідчить вже той факт, що всі праці Л. П. Карсавіна, за єдиним виключенням, описані *de visu*. Про високу вимогливість О. К. Клементьева до своєї праці говорить і те, що він не вважав за можливе включити до переліку творів Л. П. Карсавіна ті статті з періодики, що нині відомі лише у відбитках й вихідні дані яких неможливо встановити. У передмові до бібліографії праць Л. П. Карсавіна укладач виклав принципи розподілу їх за вісьма розділами: 1. книжки; брошури; 2. статті; 3. вірші; 4. рецензії; 5. передмови (до наукових видань); 6. листи; 7. редакторська й видавнича праця; 8. переклади. Подібна систематизація матеріалу видається нам вдалою, вона полегшує користування довідником.

Виконане О. К. Клементьевим видання ілюстроване фотографіями Л. П. Карсавіна, його близьких, друзів і колег. Воно заслуговує найвищої

оцінки, даючи всебічне і досить повне уявлення про творчість і життєвий шлях одного з великих людей Росії і всього людства ХХ століття.

¹ Б о й ц о в М. А. Не до конца забытый средневековист из эпохи русского модерна // Карсавин Л. П. Монашество в средние века. — М., 1992. — С. 28.

М. Ф. КОТЛЯР (Київ), М. В. СКРЖИНСЬКА (Київ)

ЯНКО РАМАЧ. КОРОТКА ІСТОРІЯ РУСИНІВ

ЯНКО РАМАЧ. КРАТКА ІСТОРІЯ РУСНАЦОХ (1745 — 1918).

Бібліотека «Меморіал 250». Кн. 4.

Вид. Греко-католицька парохія св. Петра и Павла. Нови Сад 1993. — 134 с.

Цього року минає 250 років від того часу, коли перші переселенці із Закарпаття — Петро і Янко Хома та Янко Маковицький — приїхали в Кулу на Дунайській рівнині (в нинішній Воєводині) і в латинськомовному списку жителів цього містечка з'явилася назва «Rutheni», тобто русини. Ця трійця дала початок масовому переселенню русинів Закарпаття (головним чином, Пряшівщини) спочатку до с. Керестур, що належав Кульському панству, а згодом до Коцура та інших сіл, де вони й донині зберегли свою національну свідомість, греко-католицьку релігію, народну культуру. Вихідці з різних регіонів Закарпаття, мовно вони об'єдналися навколо шарисько-земплінського діалекту, який з 1923 р. набув статусу «руської літературної бесіди». Нею досі видаються книжки, газети, журнали, ведеться навчання в школах тощо.

Про історію русинів Югославії написано кілька праць. Останньою з них є книжка Янка Рамача «Кратка история Руснацох» (Коротка історія русинів), видана до 250-ліття їх переселення з «Горниці» на «Низовину».

Від інших праць на цю тему вона відрізняється тим, що в ній історія югославських руснаків розглядається у загальноукраїнському контексті. В першому розділі (с. 7 — 34) автор коротко спинився на історії Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, житті русинів у Польській, Литовській та Угорській державах до середини XVIII ст.

В другому розділі (с. 35 — 68) висвітлено початок масової еміграції русинів (руснаків) з Горниці (так вони називають Закарпаття) у Бачку та Срім. Головною причиною еміграції автор вважає несприятливе економічне та соціальне становище закарпатського населення, а також довготривалі турецькі війни, що спустошили поселення Придунайської низовини. Після підписання миру між Габсбурзькою монархією та Туреччиною в 1699 р. потрібно було заселити ці землі, причому державі було вигідніше, щоб там жили люди спільної нації та релігії. Отже, 17 січня 1751 р. адміністратор державних (коморських) маєтків у Бачці Франц Йосиф де Редл підписав у Зомборі угоду з Михайлом Мункачі, який зобов'язався перепроводити до спустошеного Керестура двісті греко-католицьких сімей. «Той день, — пише Я. Рамач, — можна вважати днем народження Руського Керестура як села з руським населенням» (с. 38). Цей договір з дев'яти пунктів автор наводить повністю. Керестур дуже швидко зростав. В 1765 р. в ньому вже налічувалося 1443 жителів.

Другим центром руських переселенців став Коцур (Куцура). Згідно з аналогічним договором від 15 травня 1763 р. до нього переселилися 150 руських сімей із Закарпаття. Наприкінці XVIII ст. в Коцурі було вже 224 русинських дворів. Згодом русини розселилися по інших, рідше заселених селах, — у Бачку та Срім.